

ոտանկոխ կ'ընենք երկինքը. որդէն անցած են մշատեւ ձիւնները. եւ առաջին ամպերն եւ լեռները՝ վերջիններն ըլլալ կ'երեւան: Բայց երբ կը հասնուի ամառը՝ կը դողանք շափուկ ամեցուն աշխատութիւնները աւելի երկայն ծաղրուն, Մեծ-ցող հեռանկարը կը յոգեմեցնէ մեր թափառական աշխարհը: Բլուրներ կը ցցուին բլուրներուն զազաթէն, եւ Ալպիանը կը բարձրանան Ալպիանց վայր: Աստուծոյ Պատարար մը պարտի կարգալ առնէ մտաւոր արտադրութիւն նշնն ոգւով՝ որով գրեց հեղինակը. քննէ ամբողջութիւնը եւ միշտ նոր թեթեւ եւ սխալներ գտնել հոն՝ ուր Բնութիւնը կը շարժի եւ երեւակայութիւնը կ'արձարծուի հիացմունք: Չըլլալ թէ այդ սխմարական շար գուրաւոր թեթեւ համար կորսնցնեն ազնիւ հաճոյք մը՝ որ կը կայանայ հանձարեն յափշտակութեամբ մէջ: Բայց այն պարագային երբ երբեք չեն ունենար երեւել, ոչ մանրէթացութիւն, ոչ տեղատուութիւն, կը մնան կանոնադրապէս պաղ, միօրեակնութեամբ ծանծաղեցնող մէջ, կը պահեն խաղաղ կերպարանը մը՝ սխալներ գուռնալով, այն պարագային չենք կրնար՝ ստուգել պարտաւոր զանոնը, — բայց մեզի ներքին է որ քուններնս տանի: Ինչ որ Հանձարի մէջ, ինչպէս եւ Բնութեան մէջ, կ'ազդէ մեր սրտին՝ առանձին մասերուն ճշգրտութիւնը չէ. շրթունք մը չէ, աչք մը չէ, զոր գեղեցկութիւն կ'անուանենք, այլ՝ ամբողջին միացած ազդեցութիւնը եւ բոլորական արդիւնքը: Երբ կը դիտուի պատշաճազեղ (Well-proportioned) գմբէթ մը (աշխարհի ճշմարիտ հրաշալիքը, եւ քուկդ իսկ, սո՛ք Հոռոմ), չկայ առանձին մաս մը՝ որ անհասարակ կերպով ապշեցնէ զմեզ. ամբողջութիւնը միացած կը ներկայանայ մեր արմատած աչքերուն: Ոչ այլանշան կարճութիւն, ոչ լայնութիւն կամ՝ երկայնութիւն կը դիտուի. ամբողջութիւնն է որ միանգամայն խիզախ է եւ կանոնաւոր:

Ով որ կը կարծէ առանց սխալի գրուածի մը պատահիլ, բան մը գտնել կը կարծէ որ երբեք գոյութիւն չունեցաւ, չունի եւ պիտի չունենայ բնու: Ամեն գործի մէջ՝ ուշադրութեան առ գործին նպատակը, քանի որ ոչ մէկ գրող կրնայ հանել իր մտադրած կէտէն աւելի բարձրին, եթէ գործածուած միջոցները ճիշդ են եւ ընթերցողն ուղիղ է, հարկ կ'ըլլայ գովել՝ հակառակ գաւճահի սխալներու: Պատասխանութեամբ զբաղող մարդկանց նման՝ գիտութեան մարդիկ եւս՝ երբեմն, պարտին շատ թիւ սխալի, մեծ սխալներէ ազատ մնալու համար. քանց առ բառական քննադատներու դրած կանոնները, վառն զի կարգ մը անոսի բաներ չգիտնան վաղ գովեստի արժանին է: Քննադատներն չափաւոր՝ ստորակարգ արուեստի մը սիրահար, յարատեւ կը հպատակեցնեն ամբողջութիւնը՝ մասին. սկզբունքներուն վրայ կը ճանեն, բայց կը նախընտրեն իրենց սեփական ճաշակը եւ գիտութիւնը, եւ ամեն բան կը զոհեն մէկ հատիկ սիրելի յիմարութեան: Կը պատմուի թէ ժամանակով լա Մեհեմեթ Ապաթար ճամբուն վրայ ժամանակ մը բանաստեղծի մը (bard) պատահեցաւ, կը վիճարանէ այնքան ուղիղ բառերով, այնքան իմաստուն տեսութիւններով, որչափ պիտի կարենար երբեք ընել Տենտիս՝ Յու-

նական թէւատրոնին նկատմամբ. կ'եղբակցեն թէ յիմարներ, նոյն իսկ կատար յիմարներ են այն ամենքը՝ որոնք կը յանգզին շեղել Արիստոտէլի կանոններէն: Մեր Հեղինակի՝ այսպէս աղէկ գաւառաւորի մը հանգիստելու ուրախացած, մէտեղ կը հանէ իր խաղը, եւ կը ինչոքեւ սպասեմ կարելիքը. անոր դիտել կու տայ նիւթը, կ'ընծիւր, բարբեր, կիրբեր, միութիւններ, եւ զեւ ինչեր: Կանոնի համաձայն ամեն բան որործարուած էր, բայց ի կուռանցի (lists, lice) մէջ Մարտի տեսարանն էր, որ գուրեւ ձգուած էր: «Ի՜նչ, Մարտը գեւոր ձգել է, գոչեց Ապաթար: — «Այ, ապա թէ ոչ պէտք էր հշտաթիւր Արիստոտէլէն, — «Չ'ըլլար այդպէս, երկինք վկայ: — պատասխանեց կատարութեամբ, — Ապաւանները՝ աղուականները (squires), երկվարները, ամէնքն ալ մանելու են թաանքաբեմին վրայ: — «Թաանքաբեմը չի կրնար պարտեանակը այստեղ մեծ բազմութիւն: — «Կոր մը չեն այն ստեն, կամ գաշտին մէջ գործադրել տուր:»

Այսպէս՝ քննադատներ, նուազ գաղափարութեան տեր՝ քան լամահանքի, հնոցաբեքի՝ տգիտութեան պատճառաւ, անձիշէ՝ բայց նուր, կարճահաս գաղափարներ կազմելու միայն կարող են. կը մեղան են արուեստներու մէջ (ինչպէս շատերը վարմանք մէջ) մասերու համար իրենց ունեցած սերովը:

Ոմանք՝ Մտացածին յղացումներու (Conceit, fancy, fantaisie) մէջ միայն կը մշակեն իրենց ճաշակը. բացառածն է խորհուրդներ գուրեւ կը ցայտեն ամեն տողերէ. հաճոյական են իրենց համար գործ մը՝ ուր ոչինչ ուղիղ է եւ պատշաճ. աչքերը խողաղող ջրառ մը, եւ երեսակայութեան այլանշան կ'ըլլայ մը: Բանաստեղծներն ալ՝ մերկ բնութիւնը եւ կենդանի շնորհքը գծելու անճարակի նկարիչներու նման, սովորով եւ գոհարներով կը գոցեն ամեն մասերը եւ զարդարանքի տակ կը ծածկեն արուեստի պակասութիւններն: Ճշմարիտ գեղամտութիւնը՝ (wit, bel esprit) Բնութիւնն է, վայելչապէս զգեստաւորուած, այսինքն բան մը՝ որուն վրայ յաճախ մոտմուծած էր, բայց որ երբեք այնչափ լաւ բացատրուած չէր. բան մը՝ որուն ճշմարտութեանը կը համազօրեցնէ անմիջապէս, եւ որ կ'անդադարանէ մեր մտքին պատկերը: Ինչպէս որ ստուերները աւելի քաղցրութեամբ հաճելի կ'ընծայեն լոյսը, այնպէս ալ համեստ պարզութիւնը կը գեղապարզէ միտքը: Վառն զի ամեն գործ կրնայ պարտեանակը այնքան շատ խելի՞ որ անոր մաս հասցնէ, ինչպէս որ մարմինները կ'օշնջանան արեան շափազանց ջառնակութեան:

Ուրիշներ՝ ամեն հոգածութիւն կը գնեն լեզուի, եւ գիրբերը կ'արժեցնեն, ինչպէս կ'ընեն՝ այրերը, զգեստներ համար. իրենց գովեստն է միշտ. — «Ո՞րք գնանցել է, — իմաստը՝ խոնարհութեամբ կ'ընդունին վարկի վրայ (upon content): Բառերը՝ տեքստներու պէս են. ուր որ ամենն աւելի յոյզ են, լիւր նազում կը գտնուի անոնց տակ իմաստն առատ պատու. Թիւր Պեռճախաւութիւնը, հատուածածեւ (prismatic) ապակիի նման, ամեն տեղ կը սփռէ շուգւոր գոյներ. չենք տեսներ այլ եւս

բնութեան երեսը, ամեն բան իրարու նման կը փայլէ, առանց զուարթ գնահատութեան:

Իսկ ճիշդ տառցուածք՝ (expression) անայլ լայլ՝ արեւուն նման, մաքուր եւ յստակ կը ցուցնեն, կը կատարեալագործն ամեն ինչ որուն վրայ կը շուրջայ. կ'ոսկեզօծն առարկաները, բայց չնենգեր եւ ոչ մէկ հասար: Աստուածը բազմափայտի գգեստն է եւ պարտի յարտան երեւնալ այնչափ աւելի վայելչեմ՝ որպիսի աւելի պատշաճ. մեծանքի բառերով բացատրուած գոհեցիկ այլանշակութիւնն մը կը նմանի արջապանի ծիրանի հագած հապիտի մը (clown): Որովհետեւ ոճը եւ նիւթը պարտին իրարմէ տարբերիլ, այսինքն՝ տարբեր ոճ՝ տարբեր նիւթի, ինչպէս տարբերը կը գնահատեն իրարմէ՝ գիւղի, քաղքի եւ արքունիքի մէջ: Ոմանք իրենց հինաւուրց բառերովը համբաւ կը պահանջեն: Հիններն են ասոնք՝ պարբերութիւններուն մէջ, եւ արգիւնքի՝ իրենց գառորութեանը մէջ: Բոլորովին տարբերակն ոճով մը գրուած այս կարգի թարգմանաւոր Ուշնշուցիկներ կ'ապշտեցնեն անունները եւ կը ինչպացնեն գիտութիւնները: Այս սիգապանծ ողորկաբանները (sparks. élegants) այնպէղ ինչպէս ֆունկօցօց թատերաբեմին վրայ, փցուն ունայնաւորութեամբ կը ցուցադրեն իրենց վայլ՝ ինչ որ վայելուչ պարտներն երեկ հագած էին. բայց այնքան կատարեալ կեծեղ կ'ուզեն հին հեղինակներու նմանութիւնը՝ որ վերբապէս կը դառնան կապիւրի՝ որոնք մեր մեծ Տայրերու նմանորութիւնը կը կեղծեն, ասոնց բաճկոնակները (doublet, pourpoint) հագած: Բաւերու ինչպէս եւ նորոյթի մէջ նոյն կանոնը կ'իշխեն. բաւ որ այլանշակ կալ զայլ՝ եթէ չափազանց նոր կամ չափազանց հին է. առաջին մի ըլլար՝ նորը փորձողներէն, եւ ոչ իսկ վերջինը՝ մէկ կողմ նետելու համար հինը:

Հատեր զաշխարհութեան (Number) վրայ կը գտան բանաստեղծի մը նուազը, որ եթէ ողորկ է կամ կոշտ՝ անոր համեմատ կ'ըլլայ ուղիղ կամ թեթիկ: Եթէ կաւտ եւ բիւրաւոր չնորհեցնով՝ օժտուած է փայլուն Մուսան, ասոր ձայնին միայն կը հիանան այդ գաշախտեր յիմարները: Միայն ականջի հաճոյքի համար զառնաւ այցելուողները շէն ուղղեր միտքերին. եր նմանին եկեղեցատէրներու՝ ոչ թէ կ'ըսէին համար՝ այլ հոն գտնուած երաժշտութեան համար: Այսպիսիները կը պահանջէին միայն հաւասար փանելի՝ առանց նկատողութեան թէ անփակ (open) ձայնաւոր քերէր յաճախ կը տալտկացնեն լսողութիւնը. մինչդեռ իրենց զործը լեցուն է թարմամարտներու (expletives) տկար օժանդակութիւններովը. ասոք ստորին բառեր կը սպրդէին մէկ համարեթաց տողի մէջ. իսկ միւս կողմէն՝ բանաստեղծը կը հնչեցնէ մի եւ նոյն անտեփոխ ներգաշխարհութիւնները՝ յարատեւ սպասուած յանգերուն անվերջ վերադարձին հետ: Ուր որ կարգաբառերու մուտքը, քաղաղութիւնը հովը փախերն, յաճող տողին մէջ՝ «կը շընջեն նա ծաւաւուն մէջ տարուբեր», եթէ բիւրեղեայ փտակներ «սողալով մղով, լսելիւրաց հշտ կը միմեջեն», կարգացողներն ալ տալտկացած շուտ «կը ննջեն», Յետոյ՝ վերջինն եւ միակ տունին՝ որ լեցուն է անխմատ շատ բաներով՝ զորս իրենց մտածմունք կ'անուանեն, անտեղի եր-

կոտանոտայ մը (alexandrine) կ'աւարտէ երգը որ վերաւոր օժի մը պէս կը գաղաղալ երկայնութիւնը կը քաշքըլէ: Թող այսպիսիները իրենց անմիտ ռոտանաւորներուն հետ, եւ գիտցիր թէ ինչպէս կ'ըլլան մօրիտիկ ողորկութիւն եւ նուազորոտ գանգաղութիւն. գովէ ան տողերը, որոնց մէջ կը գտնեն անայնաւոր կողով, եւ ուր կը միանան Տեւհամբ զորութիւնը եւ Ուսլլըրի քաղցրութիւնը: Բուն անայնաւոր երեւնալով յատկութիւնը՝ քերելու մէջ՝ արուեստով կու գայ, ոչ թէ բախտով. ամենքն արագաշարժ մարդիկ անոնք են՝ որոնք պարեւ սորված են: Բաւական չէ որ ականջի բնաւ անհարթութիւն չզարնէ. հարկ է նաեւ որ ձայնը ազդէ իրը Արժագանգ իմաստով. մեզմ՝ է ձայնի ներգաշխարհութիւնը կը անուշիկ ղեփուրդ կը շնչէ. բայց երբ զօրեղ կոհակներու հնչող ծփանքը կը բախէ ձայնաբանի այդ ծովափին, խաբար ու կոշտ տողերը հեղեղի նման կը մըռնչեն: Երբ որ Մուսքը կը տաժանի ափափայնը դրոշմուս ապառաժի ծանր կոյտ մը, տողին նկատումն ալ կը զգաս, եւ բառերը կ'ընթանան գանգաղորդին: Տարբեր կ'ըլլայ իր արագաշարժ գառնալով կը սորբանայ դաշտներուն մէջ եւ ցորենի վարանեալ հասկերուն վրայէն կը թռչնէ, կամ՝ քերելով կ'անցի Ուլիսանին երեսէն: Լեւե, Ինչպէս հիմային եւ Տիմութիւտի սեսակ տեսակ երգերը՝ որոնք փոփոխակի կը հանդարտեցնեն եւ կը զրգանեն իրերը: Մէն մի փոփոխութեան՝ Մեծին Աղեքաւոր մինչդեռ այս ժաման փաւքով կը տուչորի, քիչ վերջն ալ սիրոյ յուզումներով կը տանջուի. հրաբորբը աշքերը հիմայ կը փայլին կառաղութեամբ. գաղտնի հեծեծանքներն արտին կ'եւլեն եւ արցունքները կը հոսեն: Պարսիկները եւ Յոյները բնութեան նոյն դարձուածները գտան, եւ անեղբայր աշխարհակալը հնազանդեցան ձայնի լուծին: Ամենքս ալ կզգային որովով երաժշտութեան զօրութիւնը, եւ ինչ որ եղաւ Տիմութիւտ՝ իր երաժշտ, նոյնն է այսօր Տրայտըն՝ իբր քերթող:

Եւայն սուրծայրայեղութիւններէ (extremes)՝ եւ այսպէս ընդներուն թերութեանն զգուշացիր. անոնք կ'ըլլան հաճելի՝ կամ՝ չափազանց քիչ, կամ չափազանց շատ: Ամեն սնտոյար համարանք թշուաժուած նկատուիլ՝ միշտ նշան է մեծ ամբարտաւանութեան կամ փոքր գաղտնիութեան. ապահովաւոր՝ այսպիսիներու դուրեւր — իրենց ստանդարտն պէս — շատ լաւ չէ, քանի որ կը զգուի ամէն բանէ, եւ չէ կարող ոչինչ մտաբնել: Այսու հանդերձ՝ մի յափառակիւր ամէն զուարթ գարձուածէ. յիմարներն են որ կը սքանչանան, իսկ ողջամիտ մարդիկ կը հաւնին, կամ՝ բարի կը գտնեն. մասախաղերն մէջն դիտուած առարկաները խորը կ'երեւնան. Խոմարութիւնն ալ միշտ տաակ է գուվելու միջնեւ երկինք բարձրացնելու չափ:

Կան օտար դրողներ՝ որոնք կ'անարգեն մեր սեփական գրողներէն մէկ քանին. մեծագիւր կը սեպեն միայն Հիններ՝ կամ միայն Արդինները: Այս կերպով՝ մէկ փոքր աղանդի կը վերապահեն հանաճար — ինչպէս հաւատալը — եւ կը գտաւտարտեն գուրա մնացողներուն ամենքն ալ: Անոնց շանքն է պարզապէս իրենց պահել նախախնամութեան

բարեբեք, եւ ստիպել արեւը որ լսի մէկ մասի վրայ շրջայ. մինչդեռ սա եր նրաջընե ոչ միայն հարաւա-կողմի միջքերը, այլ եւ հասունցեն հիւսիսի ցուրտ երկրիտեան մէջ գարգալող խելքերը. ի սկզբանէ շրջայ անհետացած գարեբու վրայ, կը լուսաւորէ ներկան, եւ պիտի տալցեն մինչեւ վերջը. ինչպէս իւրաքանչիւր որ կ'ունենայ մեծութիւն եւ անկում, կը տեսնէ աւելի փայլուն կամ աւելի սեւ որքաւ: Մի նայիլ ուրեմն համաձայնի նոր կամ հին բնութիւն, այլ՝ պարսաւէ կեղծը, եւ միշտ յարգէ ճշմարիտը:

Ոմանք բնաւ չեն յայտնէր անհատական գա-տորութիւն, այլ քաղցրին մէջ տարածուող աւ-զնկութիւնը կը յափառակեն, կը տրամաբանեն, կ'եզրափայտեն նախկինով օրինակներով (prece-
dents), ինչպէս նաեւ իրենց մաշած անհիշեթու-թիւններով՝ զորս իրենց չհասնեցին: Ոմանք կը դատեն հեղինակներուն անուններէն, ոչ թէ գործեհէն, եւ յետոյ՝ ոչ կը գովեն, ոչ կը պարտաւել կրեանները՝ այլ մարդերը, որոնք այս արտուի նախիրներուն մէջ յոռին այն մարդն է՝ որ սեգ ան-մտով թեմամբ իմ միտքով Անուանանութեան: Մեծ մարդուն սեղանը նստած մշտապէս քննադատ մը՝ անհիշեթութիւններ ժողովելու եւ Լորտին պատ-մելու համար, իմ գրածն թէ այդպիսի քարոզուած անստալ յանգ շինող մը մանրեղը (madrigal) ողորմելի բան պիտի ըլլար: Բայց թող Լորտը ան-գամ մը խոստովանի թէ այդ յաշիւ տալըն ինք գրած է, ինչպէս՝ այն աստի՜ հանձնարը կը փայլի, ինչպէս սօքը կը ներանայ: Սրբանուէր անուան առ-ջեւ՝ սխալմբը կ'անհետանա եւ ամէն փառաւո-րուած տուն (stanza) գաղափարներն կը զեղու:

Այսպէս է որ ուսմիկը կը սխալի նմանողու-թեան հետեւելով, ինչպէս յաճախ գիտնականը՝ տարաստիճոր ըլլալով. սա այնքան շատ կ'ստէ ամբողջ, որ եթէ խուժարը ուղիղ ընթիւնայ պատահ-մամբ, ինք ծուռ կ'երթայ գիտմամբ: Հետեւաբար՝ հերետիկոսներ կը դատուին անկեղծ հաստա-ցեալներէն, եւ կը դատապարտուին: Ոմանք առ-տուն կը գովեն ինչ որ գիշերը պարտաւելցին, բայց միշտ իբր ուղիղ կը նկատեն վերջին կարծիքը: Ասոնց ձեռքերուն մէջ՝ բանաստեղծը կը դառնայ սիրականի մը՝ որ այս ժաման կը պաշտօնի, յա-նըրոր կը բարբերուի. մինչդեռ՝ անմասն քաղաք-նիքուն նմանող ասոնց տպը գլուխները՝ ողջմտու-թեան եւ տխմարութեան միջեւ գիշեր կը փոխեն ամէն օր: Հարցուցէք պատճառը անոնց. աւելի խելացի են միշտ, պիտի պատասխարեն. եւ դարձեալ՝ գայիք վաղը աւելի խելացի պիտի ըլլան պայտէն: Մեր հայրերը յիմարներ նկատելու չափ իմաստուն կ'ըլլանք. անտարակոյս՝ մեր վրայ ալ այսպէս պիտի մտած են մեր աւելի իմաստուն տղաքը: Մեր գործունեայ կղզին ատեն մը ծածկուեցաւ Վարդգան աստուածաբաններով. ով որ ամենէն շատ առածներ (sentences) գիտնար, ամենէն խո-րունկ կը կարգացուէր: Հաւատք, Աւետարան, ամէն բան պիճարանութեան նիւթ կ'երեսար, եւ ոչ որ բաւական գաղափարութիւն ունէր հերետիկոս ար-ժանի: Արթիթիւսներն եւ Թովմիթները հանգարտ կը կենան հիմայ՝ իրենց խնամ սարգի ոստայիներուն

միջեւ, ծրբ-լէնի մէջ: Երբ նոյն իսկ հաւատքը զանազան գգեստներ հագաւ, միթէ զարմանալի է եթէ գիտութեան մէջ ալ նորոյթները մուտք գտնեն: Եւսման, թողլով ինչ որ բնական է եւ պատշաճ, ընթացիկ յիմարութիւնը՝ պատրաստ գտած գրաւէտին ժողովապետութիւն կու տայ, որով հեղինակներն ալ ապահովուած կը կարծեն իրենց համարը, որ կ'ապրի այնքան աստի՜ որքան որ յիմարները հաճողը կը գտնեն խնդալու մէջ:

Ոմանք գտահատելով իրենց կողմնակից եւ գաղափարակիցները, իրենց անին չափովը կը շա-փեն յարատեւ մարդկային ցեղը. սիրով պատուել կը կարծենք արժանիքը՝ երբ մեր անձը միտանի իր գովման ուրիշներու մէջ: Գրագէտներու կուսակ-ցութիւններ կը յարմարցուին պետական կուսակ-ցութիւններու, եւ անհատական ատելութիւնը կը կրկնապատկուի համարյալ կուսակցականութեամբ: Ամբարտաւանութիւն, Զարուութիւն, Յիմարութիւն Տրայտին գէմ եւսն, զանազան կերպարաններու տակ՝ երեցին, ըննադատի, զեղափարի (beau, petit-maitre). բայց ողջմտութիւնը յաղթանակեց՝ երբ անցան խնդացող խելապատկութիւնները. վասն զի պէտք է որ ապրի նորաձին արժանիքը, չուրին երեսը ելլայ վերջապէս: Եթէ որ մը Տրայտն վե-րադառնար եւ զուարթացներ մեր աչքերը՝ նոր Պլեյսթոսեն, նոր Միլլերներն պիտի վերածնենին. եթէ մեծ Հոմերոսն անգամ բարձրացներ իր պատկաւանքի գլուխը, Զօիլոս իսկոյն յարութիւն պիտի առնէր մեծներէն: Նախանձը՝ արժանիքին ետեւէն կ'երթայ, շուրին պէս. բայց մի եւ նոյն աստի՜ կ'ապացուանէ — շուրին պէս — անոր գոյացութեան ճշմարտութիւնը. որովհետեւ՝ նախանձն է հանձնարը կը յայտնէ — խաւարման մէջ ինկած երկրի պէս — ոչ թէ իր՝ այլ հակա-գէմ մարմինն մեծութիւնը: Երբ արեւը նախ փաղաց զօրաւոր ճանաչներ կ'արձակէ, շոգի կը քաշէ վեր, որով կը միժագնին իր ճառապայք-ները. բայց այդ ամպերն իսկ են որ վերջապէս կը զարգարեն արեւուն ճամբան, նոր փառքեր կը ցո-լացնեն եւ լոյսը կ'աւելցնեն:

Առաջինը եղիք քաղաքացի ճշմարիտ ար-ժանիքը. այն որ՝ գովելու համար՝ կը սպասէ մարդ-կանց նպաստաւոր խօսելուն, իր գովեստը կորուսած կը սեպուի: Եւսման, աւագ, արդի՝ լեթիստան-րուն կենսաբ, եւ շատ արար եւ թողուլ զանոնք որ կանուխեն ապրին: Անհետացաւ լայն եւս այն սակեղարը՝ ուրհահապետական հանձնարներ հագար տարի կ'ապրեն իրենց գործերէն վերջը: Հիմայ՝ համբաւը (մեր երկրորդ կենսաբ) կուտաւ եւ իր տեւողութիւնը, եւ պարծանքի միակ բան՝ հպովի մնացած է վաթսուս աստիճանու շարք մը: Մեր գաւաղները անպատեւ են իրենց հայրերուն անաւ-կացող լեղզին, եւ ինչ բախտի արժանացաւ Զօրը՝ նոյնի պիտի արժանանայ Տրայտն: Այսպէս՝ երբ հաւատարիմ վերջին կը գծէ վարպետին միտքէն ելած փայլուն գաղափար մը, որուն մէջն է նոր աշխարհ մը գուր կը ցտուկէ անոր հրամանովը, եւ եւսանդուն բնութիւնը կ'ընկերակցայ ձեռքին. երբ հասուն գոյիներ կը մեղմանան ու կը միտարին եւ քաղցրութեամբ կը հպլեն լոյսի եւ ստուերի մէջ.

երբ նկարիչը ամբողջ կատարելութեան կը հասնի հասունութեան տարիքին մէջ, եւ մէն մը պատկեր հառնա ապրելու կը սկսի, շնեգաւոր գոյները կը մասնեն գեղարուեստը, եւ այդ փայլուն ստեղծու- մը կը խորանի:

Տարարաւոր Հանձնարը չի քաւեր — ինչպէս շատ սխալումներ — հետը բերած նախնանքն հա- մար: Պատասխանութեանը մէջ միայն անոր մոտիկ գոյնատուր կը պայծառանք, եւ ահա անմիջապէս կը կորստի վաղանցուկ ունայնամտութիւնը, նման գեղեցիկ ծաղիկ մը որ կը զարգարէ կանխահաս գարունը, որ կը փթթի գեղազուարթ, բայց փթթե- լով իսկ կը մեռնի: Ի՛նչ թէ այս Հանձնարը մեր բոլոր մտահոգութեանց առաջինն: Չայն ստացողին կինը՝ զոր ուրիշներ կը վայելեն: Ասիկէ կը ծնանին մեր մեծագոյն տանջանքները այն վայրկեանին իսկ՝ երբ ամենէն աւելի զմայլման առարկայ ենք, եւ մա- նուանդ որքան աւելի տանք՝ զեռ այնքան աւելի կը պահանջեն մեզմէ: Մեծ ծիգերով կը պահպա- նենք Հանձնարին համբաւը, բայց դիւրութեամբ կը կորսնենք: ապահով ենք թէ պիտի վառացնենք մէկը կամ միւրը, բայց թէ երբեք հաճելի պիտի չըլլանք ամենուն: Այս բանն է որ վառ կ'ազդէ մտիկներուն, ուրիշ խոյս կու տան ապագայինները, որ առեւելէ է յիմարներուն, որ կը խորատակի սրկիւններէն:

Եթէ Հանձնարը այսպիսի կը շարքաւորի Տգի- տութենէ, ո՛հ, մի ներքի որ գիտութիւնն ալ սկսի զայն թշնամանել: Հին ասոնն՝ միայն գերազանց մտքիկ վարձատրութեան կ'արժանանային եւ փու- թաշանները միայն գովեստ կ'ընդունէին. թէեւ զօրավար կը ստանար յաղթանակներուն պատիւը, բայց զինուորներուն թագեր կը վերապահուէին՝ զանոնք նպատաւորելու համար: Հիմայ՝ Պառ- նասի բարձրաձիգ գագաթը հանողները՝ ամէն ճիգ- թափին կը անկէ վար գործելու ուրիշներ: Մինչդեռ մէն միջնախանձտ գրող՝ անձնասիրութենէ կը մղուի. իսկ մարտաշող միտքեր խաղալի կ'ըլլան յիմարնե- րուն: Բայց միշտ՝ ամենէն գեշ գործներն անգամ ցաւ կը զգան գովելով մնացածները, վասն զի ամէն յոռի Հեղինակ նոյնչափ չար Բարեկամ մըն է: Եթէ գիտնայիք թէ ի՜նչ ստորին նպատակնե- րով եւ ի՜նչ անարգ ճամբաներով կ'առաջարկեն մահկանացուները գովեստի անիծեալ ցանկու- թեամբ փառաւած: Ո՛հ, մի երբեք գովարաններ այլքան ստույլի ծառու մը փառքի, եւ ոչ իսկ թղլլ մի տար որ Մարդը անհետանայ քննադատին մէջ, Բարի բնասիրութիւն եւ օղմնութիւն պարտին զոգընթաց երթալ ընդ ալ: Ախար ըմբոսկային է, իսկ ներքեւ՝ աստուածային:

Բայց եթէ պատահի որ վե՛հ մտքերու մէջ մնան մրուրներ՝ զեռ բոլորովին շարտաքուսած — ստեղծութեան եւ բուռն արհամարհանքի մրուրներ — պարզէ այդ կատաղութիւնը՝ աւելի գրգռող վերժպարտներու վրայ, եւ մի վաճենար մտքի չքաւումը մը այնպիսի եղիճնական փամփուսկներու մէջ: Չէ արժանի ոչ մէկ ներման՝ ցած կ'առնի ինքը, թէպէտեւ քու մտքիդ միակ շարժառիթն էին Հանձնար եւ Արուեստ: Տխրաւորութիւնը՝ կ'առու- թեան հետ՝ պարտին նկատուիլ, կանկամ չկայ, այն- չափ մեծ խայտառակութիւն որչափ Անկարողու-

թիւնը՝ սիրոյ մէջ: Չայնքի, հարստութեան եւ հանգստութեան ընչաւեւ զարեւուն մէջ բուսաւ այդ ուժեղ շար խոտը եւ առաւելապէս աճեցաւ: Երբ սերն որ միակ հոգը հեղ պետի մը՝ որ քիչ անգամ ժողովքի ներկայ էր, եւ պատերազմի մէջ՝ բնաւ: Պշտամբ արքունական կիները կը կատաժա- րէին երկիրը, եւ պետական մարդիկ կը յօրինէին զաւեշտական խաղեր: Նոյն իսկ տարեւոր թոշակ (pension) ստացան հանձնարաւոր մարդիկ, եւ ան- տիական Լորտերը հանձնար ունեցան: Գեղեցիկ սեռը օրտառարփ ներկայ գտնուեցաւ արքունականի կատարելագոյնութիւններուն, եւ ոչ մէկ գիմակաւոր կին չմկնեցաւ առանց բարելաւելու: համեստ հովհարը այլ եւս չբարձրացաւ կանանց երեսը ծածկելու, եւ կոյսերը Ժպտեցան նոյն բաներուն՝ որոնցմէ կը շատագուճեին առաջ: Օտար վարդա- թեան մը միջոցին յաշխարհը անկարգութիւնները պատճառ եղան որ յանգուճեց Մոսկոնս պարպեց մտքին ամբողջ մուրը: այն դարուն մէջ՝ անհասա- քահանաներ նորոգել ուզեցին ազգը եւ փրկու- թեան մէջ հաճելի մեթոտներ սուսուցանել, որոնք համեմատ երկնքի հպատակները ազատութեամբ պիտի կարենային վիճել իրենց իրաւունքներուն վրայ, բաւ էր որ նոյն ինքն Ատուած շափազանց միահնձման տէր չըլլար: Եկեղեցիներու ամպինե- ներէն ինայտուեցան որդապէս հեղեղութիւնները, եւ Մոլոյթիւնը հիսալաւ գանալով հոն շողջօրթ- քարոզչներ: Այսպէս խրախուսուած՝ հանձնար Տիտանները խոխոսացան երկրեան դէմ, եւ մամուլը հենեց ապերասան հայհոյութիւններով: Ահաւ- սիկ այդ ժիւղաղները, քննադատ, վրանքի նշտուէ տղաներովդ: հոս ուղղէ շանթիդ, եւ կատաղու- թիւնդ պղծեցուր: Բայց զարձեալ՝ խոյս տուր անոնց սխալներէն, այնպիսի մարդերէն՝ որոնք չա- րամանութեամբ նորութիւններ կը հանեն եւ յոռի կը ներկայացնեն հեղինակը հանրութեան, պար- զապէս խեղաթիւրելու համար իմաստը: ապակա- նած քննիչ մը ամէն բան փանտահոտ կը գտնէ, ինչպէս որ ամէն բան զեղին կ'երեւայ գեղնահար հիւանդին աչքերուն:

(Էպիգրամային):

Գ. ՄԱՆՍՍ

Թ Ղ Ե Ա Կ Ց Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Գ Բ Կ Ա Ն Թ Գ Բ Կ Ց Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Ե՛

Գ Բ Կ Ա Ն Գ Ե Դ Ե Դ Ե Դ:

1. Բարոյախօսի դեր կատարել չէ միտքս այս անգամ: Բայց զարմանալի երեւոյթներ զե-

1 Այս եւ յետագայ մանրամասնութիւնները Անգ- ղիոյ հին պատմութեան հետ կապեցողութիւն ունին եւ անոր յառուկ են:

2 Գ. Թղմապետութեան մէջ տպագրական ժրպակ մը բոլորովին խաթարած ամբողջ պարբերութեան մը իմաստը: «Ինքնազուխները բաւը՝ պէտք է կարգալ» «Ինքնազու- թիւններ»: